

A SZEMÉLY-FOGALOM HELYE ÉS SZEREPE A KOREAIBAN

MÁRTONFI FERENC

1. A koreai *verbum finitum* (akárcsak a japán) részletes információt nyújt a beszélő és hallgató (társadalmi, érzelmi stb.) *viszonyáról*, a beszélő „modalitásáról”, s ezeket egyszerű vagy összetett ragokkal, tehát morfológikusan fejezi ki. A koreai *verbum finitum* (s a „*verbum non-finitumok*” — *participium* stb.) változik továbbá a beszélő és a (transzformációk előtti) mondat alanya közötti viszony szerint is. Ezzel szemben „érzéketlen” a személyragozásra.¹ Mégsem jogtalan figyelmet szentelni a személy-kategóriának a koreaiiban, ha sokkal perifériálisabb szerepet játszik is benne, mint például az európai nyelvekben.

A kérdésfeltevés indokolt analitikus és szintetikus szempontú nyelvtenban egyaránt: egyes alakok, mint olyanok, információt árulnak el a személyről, például az imperativus alanya, mint olyan, 2. személyű (analízis); illetőleg megfordítva: a mondatalkotásban tudni kell, hogy az ige csak akkor tehető imperativusba, ha az alany második személyű (szintézis). Az analitikus szabályok halmaza azonban csak részhalmaza a szintetikusoknak, de ez fordítva nem áll. A következő példa érzékelteti ezt:

A *-kkeső* tiszteleti nominativusi rag 1. személyű névmás után nem állhat (nincs **nakkeső*). Ezt a helyes mondat létrehozásához tudnom kell — szintetikus szabály. Fordítva viszont: analitikus szabálynak nem érdemes tekinteni (redundáns szabály), hiszen a *-kkeső* jelenléte már nem ad releváns információt arról, hogy az *előtte* álló névmás nem 1. személyű — ezt úgyis tudni a már *előtte* elhangzott/leírt névből.²

Ezért a dolgozatban a szabályokat csak mint szintetikus szabályokat mutatjuk be — belőlük az analitikusak könnyen és egyértelműen létrehozhatók megfordítással és szabálytörléssel. A bemutatandó félformális szabályok generatív grammatikához való előkészületnek is tekinthetők, anélkül azonban, hogy megválasztanánk valamegyik generatív grammatika konkrét eszközeit és struktúráját, a szabályokat továbbá rendezetlenül hagyjuk önmagukhoz és más szabályokhoz képest.

2.1. Egyes főnévi és igei szópárok esetén olyan paradigmászerű jelenséggel találkozhatunk, hogy az 1. személy szemben áll a 2. és 3. személlyel:

¹ A fentiek részletes ismertetéséhez és rendszerezéséhez vö.: Mártonfi Ferenc: A tiszteletiség kifejezési formáiról a kelet-és délkelet-ázsiai nyelvekben (A koreai *verbum finitum* szociolingvisztikai vonatkozásai): Általános Nyelvészeti Tanulmányok VIII., 159—180. A koreai személy-fogalomhoz vö.: A. A. Holodovics: Ocserk grammatiki korejszkogo jazika, Moszkva 1954., pp. 117—119, és Cosõnõ munnõp (A koreai nyelv nyelvtana) I., Kwahakwõn chulphansa, Phenjan 1960, passim.

² Természetesen megrongálódott szöveg rekonstruálásához ez is lehet releváns információ. A deszifrozási kérdések azonban a jelen dolgozat témájánál jóval speciálisabbak, s így nem érintjük őket.

(1)

(nă)	cip (én; gen.)	házam	(năka)	cata (én; nom.)	alszom
(tangsinüy)	tăk (te; gen., tiszt.)	házad	(tangsin)	cumusita (te; nom., tiszt.)	alszol
(küüy)	tăk (ő; gen., tiszt.)	háza	(küikkəsö)	cumusita (ő; nom., tiszt.)	alszik

Valójában „pszeudo-paradigmákkal” van dolgunk, hiszen létezik ez is:

(2)

(nă)	cip	(năka)	cata
(ne)	cip	(neka)	cata
(küüy)	cip	(küka)	cata

(nem-tiszteleti formák).

A paradigma alapvetően nem a személy-oppozíció miatt van, hanem a tiszteletiség megléte (1) vagy hiánya (2) miatt. Személyvonatkozásról annyiban lehet szó, amennyiben a beszélő önmagát nem tisztelheti meg. Szabályunk így szól:

1. szabály: Ha az ige alanya vagy a főnév birtokosának a denotátuma nem 1. személy (nem a beszélő), válassz a tiszteleti (*tăk*, *cumusita*) a vagy nem-tiszteleti (*cip*, *cata*) alak között.

A személy-kategóriával szemben a tiszteleti kategória elsődlegességét hangsúlyozzák az olyan szópárok, melyeknek nincs meg a fenti személy-vonatkozásuk: például senki nem szólíthatja magát *elvtárs*nak vagy *apának* (ha úgy tetszik, ezek mindig 2. vagy 3. személyűek), de az alapvető tiszteletiség-oppozíció így is megvan: *tongmu*: *tongci* (elvtárs), *apöci*: *apönim* (apa) — a szópárok második tagja a tiszteleti.

2.1.1. A bemutatott szabályt általánosíthatjuk és kibővíthetjük:

1. szabály: Ha az alapmondat (a transzformációk előtti mondat) alanya nem első személy (nem a beszélő), válassz a tiszteleti vagy nem-tiszteleti alak között, a mondat állítmányát pedig (mely lehet főnév kopulával képzett állítmányi alakja, ige vagy melléknév) ennek megfelelően lásd el a *-si-* tiszteleti képzővel, illetőleg hagyd meg hiányát (tiszteletet nem kifejezendő).³

2.2. A főnévi esetragok egy részére (nominativus, dativus, ablativus) szintén vonatkozik — mutatis mutandis — a fenti szabály:

1. szabály: Ha a főnév vagy névmás nem az 1. személyre (beszélőre) vonatkozik, válassz a tiszteleti (nom.: *-kkesö*, *-kkeopsö*; dat.: *-kke*; abl.: *-kkesö*, *kkeopsö*) vagy nem-tiszteleti (nom.: *-ka*, *-i*; dat.: *-eke*; abl.: *-ekesö*) alakok között.

Ismét belátható empirikusan is, hogy az alapvető opozíció a tiszteletiségi: a vocativusnak is kétféle alakja van, tiszteleti (*-iyö*, *-isiyö*) és nem-tiszteleti (*-a*), jóllehet alapmondatbeli alanya csak második személy lehet (tehát szó sem eshet személy-oppozícióról).

2.3. Az igevonzatnak kétféle típusát különböztethetjük meg a tiszteletiség szempontjából.

2.3.1. Az „adni” ige koreai megfelelőinek (*cuta* és a tiszteleti *tülitä*) vonzata dativusi, de az ige tiszteleti vagy nem-tiszteleti volta szerint „egyeztetni” kell az esetragot is (tiszteleti vagy nem tiszteleti alakba tenni). Tehát

helyes: *-eke cuta* és *-kke tülitä*

helytelen: **-kke cuta* és *-eke tülitä*

³ Itt van egy „félegyeztetési” lehetőség: az állítmány kerülhet tiszteleti alakba akkor is, ha az alany nem abban áll. De fordítva általában nem: ha az alany tiszteleti alakú, az állítmánynak is általában annak kell lennie.

Ismét az ismert szabály variációjával állunk szemben:

1. "" szabály: Ha a részeshatározó denotátuma nem 1. személyű, válassz az „adni” tiszteleti (*tūlita*) vagy nem-tiszteleti (*cuta*) alakja és ennek megfelelően a tiszteleti dativus (-*kke*), illetőleg a nem-tiszteleti dativus (-*eke*) között.

2.3.2. Az ige a tiszteletiségnak megfelelően különböző esetet vonz, például a *mannata* (találkozni) ige esetében az accusativusi vonzat a tiszteletiséget, a comitativusi vonzat annak hiányát fejezi ki. Tehát:

1. "" szabály: Ha a *mannata* kötött határozójának/tárgyának denotátuma nem 1. személyű, válassz a tiszteleti (accusativus) vagy a nem-tiszteleti (comitativus) vonzat között.

Ennek megfelelően a *mannata* tiszteleti alakjának, a *mannapōpta*-nak kötött határozójaként nem szerepelhet 1. személyű denotátum, vonzata pedig csak accusativus lehet.

2.4. A személyes névmások között természetesen megkülönböztetjük az 1., 2. és 3. személyt. Ez azonban nem változtat a már eddig bemutatott képen, ti. hogy a személy-kategória a koreaiiban másodlagos, hogy a nyelv grammatikáját nem hatja át, más kategóriák függvényében létezik, továbbá megfelel annak, amit E. Zierer más oldalról törekedett érzékeltetni, s amit a „nem-individualista” címkével látott el.⁴

A személyes névmás személy szerinti megkülönböztetése nem jelenti a „személy-szemléletet” a nyelvben általában, csak azt, hogy a kommunikációban elkerülhetetlen, mint a fogalomszavak (vagy kevésbé zavaró terminussal: telt szavak) általában.⁵ „Telt szói” minőségét és önállóságát jellemzi, hogy többes számú denotátum esetén a többes szám jelölése *kōtelezō* (míg minden egyéb esetben csak fakultatív a koreaiiban), sőt a többes szám 1. személyű alakra külön forma van: *uli* (nem a várt **natul* — „én-ek”).⁶

A személyes névmások, függetlenül attól, hogy milyen személyűek, éppen olyan tulajdonságokkal rendelkeznek, mint a 2.1.-ben bemutatott főnevek: minden névmásnak megvan a tiszteletiségi oppozíciója: 1. személy: *na:cō* (tiszteleti alak — jelentéktelenségemet hangsúlyozandó). 3. személy: *kū:kūi* (tiszteleti alak képzéssel).

⁴ Vö.: E. Zierer, *On the Grammar and Semantics of the Japanese Verb*: Az ige grammatikája és szemantikája (szerk. Károly Sándor), Bp. 1967., pp. 80–84. A koreaiiban a Zierer alkotta kép fokozottan érvényes.

⁵ A telt szó (komplementere az üres szó) a kínai filológiából vett terminus technicus, hasonló a fogalomszó és segédelem párokhoz, lényegében aszerinti megkülönböztetés, hogy a szónak, helyesebben a morfémának van-e denotátuma, vagy nincs.

Az *én*, *te*, *ő*-nek azonban éppen úgy van denotátuma, mint az *asztal*nak, csak az utóbbié abszolút (bizonyos tárgyak [majdnem] mindig asztalok), míg az előbbieké relatív, pl. az *én* denotátuma: a közlemény leadója, a *te*-é a közlemény (esetleg feltételezett) vevője, az *ő*-é mindenki más. Empirikusan figyelemre méltó: a mai kínai *ő*-je (*t'a*) a korábbi nyelvallapotban „más(ik)”-at jelentett. Ha a névmást megfosztanánk telt szói minőségétől, rosszul járnánk, hiszen ezt kellene tennünk akkor az olyan relatív denotátumú szavakkal is, mint *tegnap*, *ma*, *holnap* (1971. január 10. nem jelent se mát, se tegnapot, se holnapot; és fordítva); sőt szavaink óriási többségével: ki mondaná meg, mi a *lassú* és mi a *gyors*? A 20 km-es óránkénti sebesség se nem lassú, se nem gyors. Más teljesítmény ez egy csigától és más egy űrhajótól.

⁶ Ez nyilvánvalóan annak a tükröződése, hogy a *mi* nem úgy többes száma az *én*-nek, mint az *asztal*-nak az *asztalok*, a *te*-nek a *ti*, az *ő*-nek az *ők*. Az *asztalok* több asztal, a *ti* több hallgató, az *ő* több „a társalgásban részt nem vevő”; de a *mi* nem több *én* (beszélők), hanem *én* (a beszélő) és *te* vagy *ti* (hallgatók) együttesen, legfeljebb *mi* a beszélgetők, a most kommunikálók, a most információt cserélők; esetleg *én* és *ő* vagy *én* és *ők* is.

A 2. személy bonyolultabb: (1) a legtisztéletibb alakok nem névmások, hanem névmásokként funkcionáló „rangok”: *tongci* (az elvtárs tiszteleti alakja), *sönsängnim* (tanár úr), *ömöni* (anyám korabeli néni) stb.⁷; (2) következik utána a *tangsin*; (3) majd a *kutā* és *cane* (körülbelül azonos fokozat); (4) s végül a legkevésbé tiszteleti a *nö*.

Pragmatikus szempontból könnyen belátható a 2. személy (beszédpartner) finomabb motiválása. Azonban ez az árnyaltság egyre inkább eltűnik, s a bináris oppozíció felé alakulás tendenciáját figyelhetjük meg: az (1) és (2) funkció-megoszlása átalakul: a *tangsin*-t a koreaiak egyre kevésbé használják egymás között (Észak-Koreában), inkább a külföldieknek, főként a nem szocialista országok állampolgárainak mondják (az európai *ön* „fordításaként”). A (3)-ban szereplő *kutā* és *cane* meg egyre jobban kiveszőben van a köznyelvben, egyre inkább „régies”, „nyelvjárási”, „költői” jelzővel láthatók el.

Ez a tendencia úgy értelmezhető jól, ha a 2. személyű névmást, s így általában a névmásokat a 2.1.-ben leírt főnevektől nem különböztetjük meg: az általában bináris oppozíciót alkotó szópárok csoportjába való még egyértelműbb beletartozását a többszörös oppozíciónak binárisá alakulása még plauzibilisabbá és egyértelműbbé teszi.

2.5. Az eddig tárgyaltakat összefoglalhatjuk így: a lexikában, a morfológiában és a szintaxisban megtalálható a következő szembenállás: (1) 1. személy: nem 1. személy (beszélő: nem beszélő), mely oppozíció kritériuma a tiszteletiség. Ugyanezen kritérium alapján a nem 1. személyből ki kell választanunk a 2. személyt: (2) 1. személy: 2. személy (beszélő: hallgató), ugyanis ez a viszony dönti el az 1. és 2. személyű névmás, továbbá a verbum finitum ragjának kiválasztását. Az (1) speciális esete: (3) 1. személy (beszélő): alany szembenállás — ennek alapján választom ki a nem 1. személyű alany esetén bármely transzformálatlan mondat állítmányának tiszteleti képzőjét (!), illetőleg annak hiányát. Amennyiben a 2. személyű a nem 1. személy, az (1)-ből adódó tiszteleti alakokat vagy azok hiányát és a (2)-ből adódó névmásokat egyeztetni kell. A főmondat állítmányában 2. személyű alany esetén morfológikusan egymás mellé kerülnek, összeadódnak a (2) és (3) oppozícióból származó következmények. (Tehát például: *tangsinün cal hasiyössüpnita* „Ön jól csinálta”: -*si*- képző a (3) oppozíció eredménye; a -*süpnita* verbum finitum rag a (2)-é; a *tangsin* névmás az (1) és (2) oppozícióé együtt.)

Az eddig megfogalmazott személlyel kapcsolatos szabály-variációk így általánosíthatók:

1. szabály: Ha egy szónak, grammatikai morfémanak, s ezek szintaktikai viszonyának nincs 1. személyű vonatkozása, válassz a tiszteleti vagy nem-tiszteleti alakok között.

Az összes többi fenn érintett egyeztető szabály kizárólag a tiszteletiség kategóriáján keresztül — a személy-kategória nélkül — írandó le, s így őket nem tárgyaljuk.

Meg kell jegyezni, hogy a nyelvi gyakorlatban — pragmatikus szempontból természetes — oppozíció észlelhető a 2. és 3. személy között: gyakrabban használatosak a tiszteleti alakok a hallgatóval, mint a beszélgetésben részt nem vevővel szemben. Sok olyan társadalmi kapcsolat van, amelyben mint hallgatónak, kijár a tiszteleti forma, de mint 3. személynek, már nem, vagy nem kötelezően. Ennek a

⁷ Vö. Cosõnõ munpõp, p. 247.

tükröződésével és rögzítésével magyarázható az a már nemcsak pragmatikus, de a grammatikában is kikristályosodott jelenség, hogy a beszélő és hallgató viszonyától meghatározott verbum finitum ragokat felosztó tiszteleti fokozatok száma hat, viszont az 1. személy és alany viszonyától meghatározott állítmányi tiszteleti képző kettő.

3.1. A már említett vocativus, mint olyan, 2. személyű; ez esetben tehát egy — a személytől különböző — grammatikai kategóriának van személy-vonatkozása.⁸ Szabályunk így szólhat:

2. szabály: Ha az (alapmondatbeli) alany 2. személyű, az állítmány állhat vocativusban.

3.2. A verbum finitum ragok nemcsak a beszélő és hallgató viszonyáról adnak információt, hanem a modalitásról is.⁹ A (1) *-töla* (és tiszteleti alternánsai) hangsúlyozza, hogy a beszélő személyesen tapasztalta (látta, hallotta) a közleményben leírt eseményt; a mondat alanya nem lehet a beszélő (1. személy) — normálisan nincs értelme azt mondani: „észrevettem, hogy a szüleimnél voltam tegnap”. Azokat az eseteket, mint deriváltakat, figyelmen kívül hagyjuk, amikor a beágyazott mondat alanya is 1. személyű („Észrevettem, hogy már tudom kezelni a gépet” vö. Cosönö münpöp, p. 298.). Ennek a módnak kérdő mondatban (*-tönya*) az alanya rendszeren 3. személyű (esetleg első). A (2) *-tanta* azt emeli ki, hogy a beszélő személyesen nem tapasztalta, amiről beszél, csak másoktól hallotta. (Ez a rag ma is szokásos szintagmából, ma is szokásos összevonással keletkezett: *ige + tako (mal)hanta* „azt mondják, hogy...”; a felszínen ez az alak két verbum finitum rag összeadása.) Személy-vonatkozásai azonosak (1)-gyel. A (3) *-ma*-val jelölhető mód a beszélő ígéretét fejezi ki — alanya feltétlen első személyű a jelentő és kérdő alakban is. A (4) *-lita* típusú rag mögött két mód sejthető. Ha az alany 1. személyű, a beszélő akarataról; ha nem 1. személyű, az alany lehetőségéről, illetőleg a beszélőnek az alanyra vonatkozó feltételezéséről szól a mondat. Kérdésben viszont csak a 3. személyű alany jelez feltételezést — a hallgató feltételezését kérjük. Az (5) imperativusnak természetesen 2. személyű alanya van, az (6) adhortativusnak (elsődlegesen) többes szám 1. személyű.

A jövő idő is sajátosan személy-vonatkozású: ha az alany 1. személyű, a *-kess*-jelet, ha nem 1. személyű, az *-lkös*-ot használjuk — az oppozíció formálisan az angoléhoz hasonló (*I shall, de you, he will*); kérdő alakban viszont a *-kess*-szerepel 2. személyű alany esetén is (itt már nem az angol minta — *shall I, will you, he?*). A *-kess*-továbbá akaratot, a *-lkös*-feltételezést implikál (vö. (4)-et). A *-lita* „módjel” és a *-kess*-, *-lkös*- „időjel” megkülönböztetés sajátos: a *-lita* verbum finitum „rag” (a benne szereplő *-l*- azonos a participium futurum *-l*-jével), a *-kess*-, *-lkös*- pedig időjel (pozíciója ugyanaz mint a múlt időé (*-ass*-), s képzését is analógan kell fel-

⁸ A vocativus egyik megoldási módja: imperativusként kezelni. A koreai formálisan is, morfológiailag is jól motiválja ezt az értelmezést: a vocativus tiszteleti alakjában szerepelhet a *-si*-képző is (*-siyö*), mely egyébként csak a (transzformálatlan mondat) állítmányában fordulhat elő. Az őt követő *-ö* alakilag megegyezik a verbum finitum egyik alakjával, mely betöltheti az imperativus funkcióját is. (A nem-tiszteleti voc. *-a* morféma szintén szerepel verbum finitum rag részeként: *-kun-a*, *-n-a*, s valószínű, hogy ez az *-a* azonos a tiszteleti *-ö*-val, illetőleg a ma is létező verbum finitum rag morfológiai alternánsának külön-külön megkövesedett alakjai mindketten — az alternáció tiszteleti oppozícióvá alakult.)

⁹ Jelen cikk szerzőjének fent említett dolgozatában kevesebb igemód szerepelt, néhányat itt szétválasztottunk. Ez a kérdésfeltevés különbségéből adódik. A végleges válasz csak teljes nyelvelírásban adható meg.

fognunk: gerundium (futurum, ill. perfectum) + -ss- időjel, mely az *issta* „estar”-ból ered), s az időjelre következik még a verbum finitum rag. De: a jövő idő jele után nem állhat a *-lita* módú verbum finitum rag. A jövő idejű jel és a *-lita* módjel körülbelül azonosan tartalmaz továbbá idő-, illetőleg mód vonatkozást — innen érthető a fenti leírás azonossága, s a jövő idő további azonos tárgyalása a *-lita* módéval.

Az igemódok személy-vonatkozásait s azok változásait a kérdő-transzformáció után könnyen magyarázhatjuk, szabályaikat könnyen megfogalmazhatjuk és általánosíthatjuk, ha a ragokat parafrázis formájában, összetett (alárendelt) mondatokként fogjuk fel. (A parafrázis nyelve lehetne mesterséges metanyelv is, koreai is, az egyszerűség kedvéért azonban a magyart választjuk.)

<i>Subj₁</i>	<i>S₁</i>	<i>Subj₂</i>	<i>S₂</i>	<i>Subj₃</i>	<i>S₃</i>
(1) <i>-töla</i>	én kijelentem neked, hogy	én	tapasztaltam,	hogy	te/ő...
(2) <i>-tanta</i>	én kijelentem neked, hogy	én	hallottam,	hogy	te/ő...
(3) <i>-lita</i> (1)	én kijelentem neked, hogy	én	feltételezem,	hogy	te/ő...
(4) <i>-lkös-</i>	én kijelentem neked, hogy	én	feltételezem,	hogy	te/ő...
(5) <i>-lita</i> (2)	én kijelentem neked, hogy	én	akarom,	hogy	én...
(6) <i>-kess-</i>	én kijelentem neked, hogy	én	akarom,	hogy	én...
(7) <i>-ma</i>	én kijelentem neked, hogy	én	feltétlen akarom,	hogy	én...
(8) <i>-la</i>	én kijelentem neked, hogy	én	feltétlen akarom,	hogy	te...
(1) <i>-tönya</i>	én kérdem	tőled, hogy	te tapasztaltad-e,	hogy	én/ő...
(2) <i>-tanünka</i>	én kérdem	tőled, hogy	te hallottad-e,	hogy	én/ő...
(3) <i>-lka</i> (1)	én kérdem	tőled, hogy	te feltételezed-e,	hogy	én/ő...
(4) <i>-lkös</i> (?)	én kérdem	tőled, hogy	te feltételezed-e,	hogy	én/ő...
(5) <i>-lka</i> (2)	én kérdem	éntől, hogy	{én} akarom-e,	hogy	{én...}
		tőled,	{te}		{te...}
(6) <i>-kess</i> (?)	én kérdem	éntől, hogy	{én} akarom-e,	hogy	{én...}
		tőled,	{te}		{te...}
(7) <i>-lka</i> (3)	én kérdem	tőled, hogy	te feltétlen akarod-e,	hogy	én...
(8) <i>-ca</i>	én kérdem	tőled, hogy	te feltétlen akarod-e,	hogy	én és te... ¹⁰

Az első mondat (*S₁*) kifejezi (1) azt a tautológiát, hogy a beszélő beszél; (2) a „beszélő szándékát” — kijelentés vagy kérdés. Továbbá az *S₁*-beli alany és ige-vonzat együttesen határozza meg a verbum finitum tiszteleti fokozatát denotátumuk szociális kölcsönviszonya alapján. Az *S₂* megléte jelzi a modalitás meglétét a verbum finitum ragban (a mondatban) — a modalitás nélküli mondatok (verbum finitum ragok) parafrázisában hiányzik *S₂* (*én kijelentem neked, hogy én/te/ő...; én kérdem*

¹⁰ Az „igérem” további parafrázisa „feltétlen akarommal” célszerű: (1) az akarásnak, tehát meglevő elemnek további specifikálása; (2) könnyű a kérdő alak megfogalmazása az általános keretnek megfelelően (ahelyett, hogy például: „én kérdem tőled, én ígérem-e, hogy én...”); (3) a „feltétlen” fel lehet használni az imperativusban és adhortativusban is, s a szabályok általánosításakor mutatkozik meg az igazi előnye.

Az imperativus ilyen parafrázisát is az általánosítás előnyei indokolják (szemben az ilyen, szerkezetében is egyedi átfogalmazással: „én parancsolom, hogy te...”, illetőleg: „én javaslom, hogy mi...”). Az adhortativust S. Martin is az imperativus kérdő alakjának tekinti, vö.: Samuel E. Martin, Yang Ha Lee, Sung-un Chang: A Korean-English Dictionary, New Haven and London 1967, passim.

tőled, hogy én/te/ő...). Az S_2 „tartalma” jelzi a modalitás minőségét. Míg az S_1 alanya változatlan marad, S_2 -é megváltozik a kérdő transzformáció során: 1. személy \rightarrow 2. személy, vagy helyesebben: beszélő \rightarrow hallgató, minthogy (5) és (6)-ban a hallgató lehet 1. személy is — a beszélő önmagának teszi fel a kérdést (nem feltétlen költői kérdést!). Viszont ebben az esetben a verbum finitum tiszteleti fokozata csak V. vagy VI. lehet. S_3 alanya ($Subj_3$) lesz a mondat alanya a transzformációk végrehajtása után. S_3 -ban kerül kiválasztásra a verbum finitum alanyt megillető tiszteleti morféma (-*si-* vagy annak hiánya). Tehát S_3 -ban kell alkalmazni a 2.-ben megfogalmazott szabályt: ha $Subj_3$ nem 1. személy, válassz a tiszteleti alak (-*si-*) vagy annak hiánya között. A fent elmondottak s a táblázat alapján a következő (személlyel kapcsolatos) szabályokat fogalmazhatjuk meg:

3. szabály: (Kijelentő) $Subj_1$ is $Subj_2$ is 1. személy.

4. szabály: Ha az S_2 -ben szerepel az *akarat* (de nem: *feltétlen akarat*), $Subj_2$ lehet 1. személy a kérdő transzformáció után is.

5. szabály: A (kijelentő) $Subj_2$ 1. személyét ird át 2. személlyé a kérdő transzformáció során.

6. szabály: Ha S_2 -ben nem szerepel *akarat* (sem *feltétlen akarat*): $Subj_3 \neq Subj_2$; vagy erősebb szabályként: $Subj_3 \neq Subj_1$ és $Subj_2$. (Ekkor kizártuk a kérdő $Subj_3$ -ban az 1. személyt.) — Ez a szabály a következők általánosítása: (a) kijelentő $Subj_3 \neq 1$. személy; (b) kérdő $Subj_3 \neq 2$. személy, illetőleg $Subj_3 = 3$. személy.

7. szabály: Ha S_2 -ben szerepel *akarat* (de nem *feltétlen akarat*): $Subj_3 = Subj_2$. (Ez a következők általánosítása: (a) kijelentő $Subj_3 = 1$. személy; (b) kérdő $Subj_3 = 1$. személy, ha kérdő $Subj_2 = 1$. személy; (c) kérdő $Subj_3 = 2$. személy, ha kérdő $Subj_2 = 2$. személy.)

8. szabály: Ha (kijelentő) S_2 -ben szerepel *feltétlen akarat*, kijelentő $Subj_3$ (egymást kizáróan) vagy 1. vagy 2. személy.

9. szabály: Ha S_2 -ben szerepel *feltétlen akarat*, $Subj_3$ -at ird át 1. személlyé a kérdő transzformáció során.

10. szabály: Ha S_2 -ben szerepel *feltétlen akarat*, a kérdő transzformáció után is kijelentő $Subj_3 =$ kérdő $Subj_3$. Az utóbbi két szabály mutatja a promissivus („ígéret-mód”) és imperativus kapcsolatát és különbségét.

Ezután következik a már ismert 1. szabály.

Az imént bemutatottakból kitűnik, hogy az alapvető kategória ismét nem a személy, hanem ebben az esetben egy másik grammatikai kategória (ha úgy tetszik, grammatikai jelentés) implikál bizonyos személy-mozzanatokat. (A nem modális mondatokban még ennyire sem fordul elő a személy.)

A személy-szemlélet hiányát világítja meg az angol és a koreai jövő idejű paradigmák szembeállítása:

<i>I shall</i>	<i>shall I?</i>	<i>na</i>	<i>-kess-</i>	<i>-kess-?</i>
<i>you will</i>	<i>will you?</i>	<i>nō</i>	<i>-lkōs-</i>	<i>-kess-?</i>
<i>he will</i>	<i>will he?</i>	<i>kū</i>	<i>-lkōs-</i>	<i>-lkōs-?</i>

Az angol „személyben gondolkodik”, a koreai pedig a beszélő és hallgató relációjában, a kommunikáció közvetlen valóságában. A kérdező „előre gondolkodik”, mintegy „szájába adja” a válaszolónak (a *most* hallgatónak, a *majd* beszélőnek) a majdani felelethez szükséges ragot. Ez a koreai általános grammatikai jellegének is jól megfelel: a transzformációk utáni mondatok sokkal többet megőriznek a transz-

formációk előttiékből (az alapmondatokból), mint az európai nyelvekben. Ugyanakkor a koreai éppen ezáltal empirikusan is igazolja a transzformációt, mint nemcsak a nyelvleírásban, de a nyelvműködés *valóságában* szereplő műveletet.

3.3 A 3.2.-ben bemutatottak keretében könnyen értelmezhetőek a „szenzitív melléknévek” (a „fáj”, „örül”, „szomorú” stb. jelentések melléknévi kifejezői). Kijelentő módban az 1. személyben, kérdő módban az 1. és 2. személyben használatosak, az egyéb személyek esetén pedig igét kell képezni belőlük. Például *aphūta* (melléknév), *aphahata* (ige) — „fáj”:

1. személy	<i>aphūta</i>	<i>aphūnya?</i>
2. személy	<i>aphahanta</i>	<i>aphūnya?</i>
3. személy	<i>aphahanta</i>	<i>aphahanūnya?</i>

Valószínű parafrázisa: *én kijelentem neked, hogy én érzem, hogy neked fáj; én kijelentem neked, hogy én gondolom/hallottam, hogy neked fáj, és így tovább.*

Szabályaink így hangzanak:

11. szabály: A szenzitív melléknévek esetében a (kijelentő) Subj₁ és Subj₂ és Subj₃ 1. személy.

12. szabály: A kérdő transzformáció során: Subj₂ → 1. vagy 2. személy.

13. szabály: A kérdő transzformáció során: Subj₂ = Subj₃.

14. szabály: Ha Subj₂ ≠ Subj₃, képezz belőle igét.

Ebben az esetben tehát szójelentés és szóképzés függvénye a személy.

4. Röviden összegezve: (1) a koreai analitikus és szintetikus szemléletű grammatikában, annak szabályaiban előfordul a személy. Ennyiben a koreai nyelvben is megvan tehát ez a kategória. (2) Másfelől azonban nem önállósult, perifériális helyet foglal csak el, s

(a) a külső valóságnak (személyes névmások);

(b) a beszédgyakorlat szociális-pragmatikus vonatkozásának (tiszteletiség, mely behatolt a lexikába, morfológiába és szintaxisba);

(c) egyéb grammatikai eszközöknek (vocativus, igeidő, igemód, igeképzés) függvényeként került be, és létezik ma is a koreai nyelvben. Ez másképpen azt jelenti, hogy a külső valóságból közvetlenül vagy a grammatikán keresztül közvetve behatolhat a személy fogalma akkor is, ha a nyelvi rendszerben egyébként nem fejlődött ki.

ROLE AND PLACE OF THE NOTION OF "PERSON" IN KOREAN

(Summary)

FERENC MÁRTONFI

The aim of the present paper is to prove that the grammatical notion of person is inevitable in the rules of the Korean grammar, in that of analytical as well as synthetical type. On the other hand, this notion takes here a less prominent part than in European languages, and it may be taken for secondary in comparison with several other categories of the Korean. It has been pointed out that the existence of this notion depends

(1) on non-linguistic reality (as in the case of personal pronouns);

(2) on pragmatic (social) relations of communication (honorifics in lexikon, morphology and syntax);

(3) on other grammatical categories (vocative, moods of verbs, tense, word-derivation).

The rules given in the paper may be regarded as a preparation to a generative grammar of the Korean.